

A ZÓNÁBÓL NÉZVE

Közép-európai identitású csatangoló lévén több tucat példáját őrzöm a szememben olyan, zömmel ipari tereknek, amelyek különösebb erőfeszítések nélkül válnak vagy váltak eléggé fel nem dolgozott közelmúltunk jelképeivé. És jelképeivé annak a közös, kognitív küzdelemnek, amely során meg kell hoznunk épületről épületre haladva azt a döntést: szükség van-e rá? Egy gyár-csarnok esetében nyilván nem ugyanaz áll a kérdés mögött, mint mondjuk egy templom esetében, hiszen az utóbbi eleve a közösség akaratából jött létre, míg az előbbi a „vas és acél országában” nem valószínű. Amúgy örülök annak, hogy ma már az ilyen-olyan gyár, trafó és hasonló, az ipari múltat idéző kifejezések mellé társulhat kulturális kontextus is. Kérdés persze, hogy meddig és hány teret lehet elmozdítani; elvégre nem válhat az épített környezet saját silány múltjának örökös, bárha ironikusan felfogott foglyává. Gyanítom, száz év múlva valószínűleg az is vita tárgyát képezheti majd, hogy a rendszerváltás eufóriájában régiószerte megépített rengeteg, építészetileg sokszor értékelhetetlen templom, bár vitathatatlanul a közösség akaratából áll, megmaradjon-e. A környezet újragondolását mindenesetre nem lehet megúszeni. Ez mindig eszembe jut, valahányszor átutazom például Szászmezőgyesen, ahol ma is több négyzetkilométeren nem csak a háztetők, hanem még a gyümölcsfák is feketék a régen bezárt kohók hagyatékául maradt, azóta is kóválygó szén-

portól, vagy elnézem a bezárt komlói teherpályaudvart, ahol kiselejtezett autóbuszok üléseiben vedelik a kannás bort a lassan két évtizede munkanélküli bányászok. Ilyenkor megpróbálom a felbomló múlt kulturális zónájaként elképzelni a jövőt.

Vannak messziről indítható példáim. Egyszer a Potomac partján, Virginia és Maryland határán, a Washington egyik elővárosának számító Alexandriában, az egykori lőszer- és torpedógyárban egy európai szemmel is otthonos, kreatív és barátságos művészeti központban jártam. Felkészületlenül, eleinte értetlenül ért, nem találkoztam (akkor) még hasonló jelenséggel. A gyár-csarnokot az amerikai haditengerészet számára építették az első világháború vége felé, jól szolgált muníciógyártás terén a második idején is, majd vélhetően elavult a technológiája. Sokáig vacilláltak a washingtoni döntéshozók azon, hogy mi legyen a sorsa. Egy ideig múzeumi gyűjteményt tartottak benne, majd éppen a hippy- (és háborúellenes) mozgalmak idején, 1969-ben döntött úgy a Kongresszus: legyen a művészeké. A 70-es évek közepére készült el, nagyjából akkor, amikor Párizsban a high-tech Pompidou. Csakhogy míg a párizsi központot direkt (és persze sokat vitatottan) olyannak építették, amilyen, itt a már létező ipari tér igyekezett kényelmessé és önmaga adottságait meghazudtolóan kreatívvá válni. Talán elkapta tervezőit az örök béke langyos ígérete, vagy – ami valószínűbb – nem akartak a főváros közvetlen közelében stratégiai fontosságú gyárat fenntartani, de megbontani sem szerették volna a Potomac-part megszokott építészeti látképét? Vagy valaki vezekelni akart, a háborús szentélyt akarván kulturális szentéllyé alakítani? Csavarról csavarra újítták fel a gyár-csarnokot, oly módon, hogy minden eszközt, szerszámot megőriztek, ami csak kellett a lőszergyártáshoz. A fegyvergyártó gépsorok elemei gyerekjátékká vagy virágtartóvá váltak, a manufaktúra közel száz műteremnek ad otthont. Ötven év alatt futotta be a funkcióváltással együtt a karrierjét, hogy mára megbecsült, büszkén mutogatott műemlékké váljon. Közhely persze, hogy a tengeren túli fiatal nagyhata-

lomban hamar születnek a műemlékek. Mint Washington régi kikötője, s persze máig vigalmi negyede, Georgetown, ahol kéretlenül is elmondják mindenütt: itt van szerintük a legtöbb szentjánosbogár az egész földtekén, valamint aki erre jár, az valójában Európában lépked. Az utcákat ugyanis európai kövekkel kövezték ki. A portyáért érkező hajók hozták nehezezzé a gránitot azokban az időkben, amikor még nem szállítottak semmit az Újvilág felé, csakis visszafelé tömték meg a hajók gyomrát. Viszont az odaúton is szükség volt súlyra a hajófenéken, így utcaköveket szállítottak. Az európai utcakövek pusztá léte is felveri az anglikán stílusú házak utcáin az ingatlanárakat. Meg persze a jó marketing; az európai kövekkel szemben táplált nosztalgikus érzelmek jóval megelőzték az oldtimer autók, villamosok, bringák, velocipédek, gőzösök, oldalkocsis motorkerékpárok és gye-rekkorból őrzött csokipapírok mára nagyiparrá vált divatját.

Másodszor Saint Louisban talákoztam radikálisan funkciót váltott épülettel, a központi pályaudvaréval. Ez volt honfoglalók milliói számára a legutolsó állomás, eddig vitte el a vonat a pionírokat, akik lovat s kocsit szerezvén indultak – nem melleleg Jefferson elnök buzdítására – a Vadnyugat meghódítására (a francia királyokról elnevezett város teljes infrastruktúrája a szűz földek meghódítási kellékeinek beszerzésére alapult akkoriban). A vasútállomást közben körbenőtte a város, a hódítandó területek elfogytak, a meghódítottak pedig megközelíthetőkké váltak, szállodává, kulturális és szórakoztatóközponttá és amolyan látványpiaccá változott az egykor még gótikus váróteremmel is ellátott utolsó megálló, az európai múlttól méltóképpen megválni hivatott épület. Ma talán a sok luxus mellett a legfőbb attrakció egy minimum kétméteres csokiművész, aki egy több négyzetméteres márványasztalt körül táncolva és énekelve gyúrja, csapkodja és kínálja a friss mestercsokoládét. A piac minden árusa betéve tudja a Vadnyugatra való indulás valamennyi, a városhoz kötődő epizódját, élénkebben él a helyi közösségi emlékezetben, mint a szintén Saint Louishoz kötődő másik

Szolcsányi Ákos

A SIRATÓ

A papukat szeretem is, de ezt elfedi a hála. Elsőnek ült mellém a kocsmában, miután meggyőztem, hogy egy férfi is sirathat. Buziztak, megszoktam, megszoktak, abbahagyták. A népesebb temetések után néha figyelmeztet, hogy túl sok volt a fájdalom, kevés a vigasz. De ha úgy szép?, ezt legközelebb már nem fojtom magamba. Nem fogom meggyőzni, csak kíváncsi vagyok, mit válaszol, hogyan van igaza; tévedni még nem láttam. A kevés elhunytak utánajár: búcsúi pontosak, nem zavarják a kamerák, egy pillantása kiolt minden vakut.

AZ ÉN

Átlátszó, mint egy köröm. Reggelente a zuhany rátetoválja az ártatlanság sápadt rózsaszínét, majd a dolgok élőlánca szigeteli estig. Akkor meghallgatja a számadást, felmondja, mit csinált, merre járt, kit játszik holnap. Ha rossz napja volt, elmeséli, amikor pusztá kézzel csavart ki egy kullancsot a köldökéből, erős volt, gyengéd és pontos. Ez segít magára hagyni, amikor már annyira gyenge, hogy tényleg átlátszó.

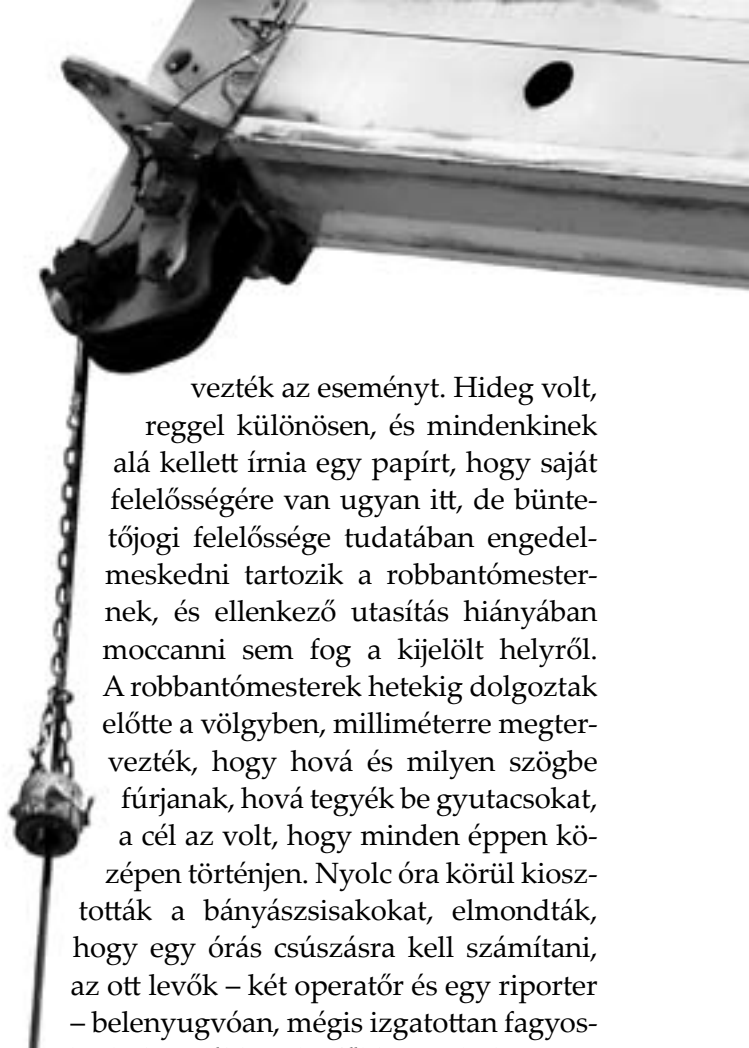
ikon, Tom Sawyer, Huck Finn és a többiek, akiknek alakját a jobbra Mark Twain regényéből elképzelhető képest jóval szerényebb méretű, illúziórombolóan kikövezett partok közé szorított Mississippin úszó Tom, Huck, Becky nevű dzsesszhajók őrzik.

Ruigoord-ban az amszterdami kikötő terjeszkedésekor gazdasági, más érvelés szerint környezet-egészségügyi okok miatt akarta a városi hatóság felszámolni az egykori halászfalut. A hippik mentették meg: csoportosan kiköltöztek, kifestették, vizet vezettek be, külföldi barátait cipelték oda, egész éves fesztiválfaluvá alakították, évtizedek óta költőtálalkozók adják a kilincset zenei fesztiválok, performerek festőknek, a templomban a söntés megfér a színpaddal – itt lakásukhoz s a település fennmaradásához, fenntarthatóságához, funkcióváltásához való jogukat évtizedek alatt bár, de kivívták Strasbourg-ban, nemzetközi fórum előtt.

Mecsek, István-akna. 1925-ben építették cseh-morva építészek a bányatornyot, papíron ipari műemlék, három hasonló van belőle a világon, amely a rendszerváltás után felszámolt mecseki szénbányászat miatt funkciótlan és gazdátlan vált. Ide költöztek ki az egyetem művészképzésében részt vevő tanárok és diákok bátrabbjai, műtermek, kiállítási és közösségi terek tucatjait, s szellemesebbnél szellemesebbjeit alakítva ki. Akkoriban, a 90-es évek vége felé már számos példával tudták igazolni: egy ipari műemlék inspiráló terei és természeti környezete közösségi értéké válhat. Hogy az aknaház, a trafó, a kompresszorház, az öltöző és megannyi más, hivatalosan hangzó helyiségnév megtalálhatja a maga formáját. Nem találta: a közszolgáltatásokat a közszolgáltatói lekapcsolták, az összes mentőötlet, szállodától idősek otthonáig, koncertteremtől szabadidőközpontig elhalt. Várja a mecseki bányavidék ipari műemlékeinek megpecsételt sorsát.

(Epilógus)

Már hajnali hatra ki kellett menni a völgybe, pedig mindenki tudta, hogy csak tízre ter-

vezték az eseményt. Hideg volt, reggel különösen, és mindenkinek alá kellett írnia egy papírt, hogy saját felelősségére van ugyan itt, de büntetőjogi felelőssége tudatában engedelmesskedni tartozik a robbantómestereknek, és ellenkező utasítás hiányában moccanni sem fog a kijelölt helyről. A robbantómesterek hetekig dolgoztak előtte a völgyben, milliméterre megtervezték, hogy hová és milyen szögbe fúrjanak, hová tegyék be gyutacsokat, a cél az volt, hogy minden éppen közepén történjen. Nyolc óra körül kiosztották a bányászsisakokat, elmondták, hogy egy óras csúszásra kell számítani, az ott levők – két operatőr és egy riporter – belenyugvóan, mégis izgatottan fagyoskodtak tovább, a legfőbb gondjuk nem a hideg és nem is a várakozás volt. Hanem az: ha betartják az utasítást, hogy a fák mögött kell meghúzódniuk, akkor hogy a fenébe mutatják meg a robbantást? Bízta abban, hogy a robbantómesterek nem velük lesznek elfoglalva, rövid vita után tudomásul vették, hogy akár focilabda nagyságú kövek is repülhetnek feléjük, ha nem vonulnak fedezékbe, és kinézték a helyet, ahová az utolsó pillanatban a tiltás ellenére kiteszik a kameráikat. A robbantás időpontját tíz perctől kezdve egy percenként, majd a végén húsztól visszafelé számolva másodpercenként, hangosbemondón jelezték, a gerjesztett rettegés megküzdött a kíváncsisággal, az utolsó másodpercben a tudósítók kipattantak a fák fedezékéből, hogy fölvegyék és megmutathassák, amit egyébként csak ők, s ők is csak a szemük sarkából láthattak volna. A mecseki szénbányászat egyik emlékoszlopa, a György-akna, a robbanás után egy másodpercig állva maradt, majd lassan, két percen át és némafilmhez illő csendben saját magába roskadt. Azt mondják, ilyen egy példa- és szakszerű robbantás.